

EUROPOS SĄJUNGOS PLĖTIMASIS IR BALTIJOS ŠALIŲ SAUGUMAS

ALGIRDAS GRICIUS

Straipsnyje nagrinėjant Baltijos šalių saugumo problemas, atsižvelgiama ne tik į šių valstybių santykius su kaimyninėmis valstybėmis bei europinėmis ir transatlantinėmis tarptautinėmis organizacijomis, bet taip pat šių organizacijų priimamų sprendimų įtaką valstybių vidiniam saugumui. Pateikiamos dviejų JAV tyrimo institucijų „Rand Corporation“ ir „Atlantic Council“ studijų išvados ir NATO viršūnių susitikimo sprendimai dėl šios organizacijos plėtimosi bei jo įtaka Baltijos valstybėms.

Vertinant Europos Sąjungos Tarpvvyriausybinių konferencijos Amsterdamo rezultatus, teigiama, kad kuklūs pasiekimai institucinių reformų srityje gali sukelti papildomų sunkumų sklandžiam šios organizacijos išsiplėtimui Rytų kryptimi. Straipsnyje pateikiama Lietuvos vyriausybės reakcija į Europos Sąjungos Komisijos nuomonę apie šalių-kandidatų pasirengimą deryboms. Aptariama Lietuvos strategija laikotarpiu nuo Amsterdamo iki Europos Tarybos posėdžio gruodžio mėnesį Liuksemburge, kurio metu bus priimami esminiai sprendimai plėtimosi klausimais.

Nagrinėjant Europos Sąjungos plėtimosi klausimus, svarstomas, šios organizacijos ir šalių-kandidatų požiūris į šį procesą. Straipsnio pabaigoje aptariamos galimos Europos Sąjungos plėtimosi pasekmės Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių saugumui. Išvadose sakoma, kad skubus ir dalinis Europos Sąjungos išsiplėtimas gali turėti neigiamos įtakos ir vidiniam, ir išoriniam Baltijos šalių, taip pat ir regioniniam saugumui.

Algirdas Gričius — technikos mokslų daktaras, Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto docentas, Lietuvos Respublikos Prezidento patarėjas užsienio politikai.

© Algirdas Gričius, 1997

Straipsnis įteiktas 1997 m. gruodžio 3 d.

Išvadas

Saugumo ir stabilumo problemos tarptautinėje valstybių sistemoje visais laikais buvo vienos iš svarbiausių ir sunkiausiai sprendžiamų tarptautinių santykių istorijoje. Kaip teigia Barry Buzanas, saugumo klausimai yra sąlygojami atitinkamo meto tarptautinės sistemos, valstybių sąveikos bei jų vidaus politinės ir ekonominės sistemų charakteringų bruožų ir būsenos¹. Kalbant apie Baltijos valstybių saugumą, negalima pamiršti, kad jos savo valstybingumą atkūrė tik 1990 metais ir negali būti traktuojamos kaip valstybės su ilgalaikėmis ir tvirtomis valstybingumo, demokratijos ir pilietiškumo tradicijomis. Išimtis su tam tikromis išlygomis galėtų būti taikoma Lietuvai, kurios valstybingumo ištakos siekia XIII amžių, tačiau ir šiuo atveju tai nesusiję su pilietiškumu ir demokratija.

Nors valstybių stiprumas neturi tiesioginio ryšio ir nepriklauso nuo valstybės galios, tačiau jis vaidina svarbų vaidmenį, formuojant ir įgyvendinant jų užsienio politiką². Užtikrinant išorinį saugumą, kai kurios valstybės savo silpnumą kartais gali kompensuoti fizine galia (teritorija, gyventojai, ginkluotė). Baltijos šalys negali būti priskirtos šiai valstybių grupei³. Nagrinėjant Baltijos valstybių išorinio saugumo problemas, reikia kalbėti ne tik apie jų sprendimo paieškas santykiuose su kaimyninėmis valstybėmis ir europinėmis bei euroatlantinėmis institucijomis, bet ir šių organizacijų priimamų sprendimų pasekmes vidiniam šių šalių saugumui. Neabejotina, kad ir Amsterdamo, ir Madrido viršūnių susitikimų sprendimai bei Europos Sąjungos (ES) Komisijos nuomonė ir rekomendacijos dėl šalių-kandidačių stojimo į Europos Sąjungą, o tuo labiau jų įgyvendinimas turės nemažą įtaką ir išoriniam, ir vidiniam Baltijos valstybių saugumui.

1. Madrido viršūnių susitikimas ir jo rezultatai

Nors būdai ir metodai, kuriais Baltijos šalys siekia narystės Šiaurės Atlanto aljanse, paskutiniu metu prieš Madrido susitikimą ir keitėsi (pvz., Estijos ir Latvijos pozicija dėl sienų su Rusija nustatymo principų⁴ ir Lietuvos dėl nors vienos Baltijos valstybės priėmimo į NATO pirmajame plėtimosi etape⁵), tačiau tikslas tapti šios gynybinės organizacijos narėmis ir turėti tvirtas saugumo garantijas liko nepakitęs. Lietuvos Vyriausybės veiklos programoje, kuri buvo patvirtinta Lietuvos Seime 1996 m. gruodžio 10 d., pristatant strateginius

užsienio politikos tikslus sakoma, kad Lietuva siekia: „užtikrinti nacionalinį saugumą integruojantis į transatlantinę bendriją ir jos institucijas“⁶. Analogišką pareiškimą pateikė ir Latvijos užsienio reikalų ministras kalboje, pasakytoje Rytų–Vakarų studijų instituto (Niujorkas, JAV) surengtoje konferencijoje „Baltijos vaidmuo Europos integracijoje“ (Ryga, 1996 m. rugpjūčio 24–25 d.): „Parlamentas pritarė pagrindiniams užsienio reikalų prioritetams, tarp kurių teigiama: Latvija panaudos visas galimybes, kad taptų pilnateise NATO nare“⁷. Toje pačioje kalboje Latvijos užsienio reikalų ministras Valdis Birkavas pabrėžė, kad Baltijos valstybių izoliavimas pirmajame NATO plėtimosi etape gali pabloginti saugumo situaciją Baltijos valstybėse ir Šiaurės Europoje, taip pat turėti įtakos stabilumui visoje Europoje. Panašias mintis, išreiškiant pasiryžimą tapti NATO narėmis, minėtoje konferencijoje išsakė ir tuometinis Lietuvos užsienio reikalų ministras Povilas Gylys⁸ bei Estijos užsienio reikalų ministerijos generalinis sekretorius I. Tarandas⁹.

Prieš Madrido viršūnių susitikimą apie Baltijos valstybių ir Vidurio Europos saugumo problemas Europos bei JAV periodinėje spaudoje buvo atspausdinta nemažai straipsnių bei atliktos specialios studijos šiais klausimais. Daugelyje šių publikacijų buvo nagrinėjamos galimos NATO išsiplėtimo pasekmės ir jų įtaka globaliniam ir regioniniam saugumui. Taip pat jose buvo svarstoma, kiek šis procesas gali kainuoti NATO valstybėms ir šalims, kurios siekia narystės šioje organizacijoje. Iš jų verta paminėti „Rand Corporation“¹⁰ bei JAV Atlanto Tarybos¹¹ atliktą analizę ir rekomendacijas NATO plėtimosi ir saugumo Europoje klausimais. Rezervuotas „Rand Corporation“ ekspertų-analitikų požiūris į galimą Baltijos valstybių narystę NATO aljanse (taip pat užuomina į tai, kad NATO ir Europos Sąjungos plėtimosi procesai yra tarpusavyje susiję), pareikštas 1996 metais atliktoje studijoje, susilaukė plataus atgarsio tarp Baltijos valstybių politikų ir žiniasklaidoje. Jis, be abejonės, turėjo neigiamą poveikį, formuojant aljanso valstybių politikų ir visuomenės nuomonę apie Baltijos šalių narystę šioje organizacijoje.

Kitokio pobūdžio rekomendacijos buvo pateiktos JAV Atlanto tarybos studijoje, kuri pasirodė 1997 m. birželio 27 d. Joje Baltijos valstybės yra laikomos potencialiomis kandidatėmis tapti NATO narėmis ateityje. Studijoje JAV vyriausybei rekomenduojama suteikti joms didesnę pagalbą, bendradarbiaujant programos „Partnerystė vardan taikos“ rėmuose, pasirašyti su kiekviena Baltijos valstybe susitari-

mus saugumo klausimais, padidinti kapitalo investicijų srautą į šias šalis. Šiaurės Atlanto aljansui savo dokumentuose rekomenduojama Lietuvą, Latviją ir Estiją įvardinti kaip kandidates tapti NATO narėmis ateityje, skatinti jų bendradarbiavimą karinėje srityje su Šiaurės valstybėmis bei kiek įmanoma aktyvesnį dalyvavimą Euroatlantinės bendradarbiavimo tarybos, įkurtos 1997 m. gegužės 30 d., veikloje.

Pasibaigęs Madrido NATO viršūnių susitikimas ir priimta deklaracija rodo, kad NATO valstybėms nutarus pakviesti į aljansą Čekiją, Lenkiją ir Vengriją bei tęsti jo plėtimą ateityje, nepakako ryžto aiškiai įvardinti Baltijos valstybes kaip būsimas NATO nares. Tačiau reikia pastebėti ir kai kuriuos pozityvius Madrido deklaracijos teiginius. Baltijos šalys, nors ir netiesiogiai, vis tik yra paminėtos kaip potencialios NATO narės ateityje. Jos įvardintos kaip Baltijos regiono valstybės, siekiančios NATO narystės bei padariusios didelę pažangą demokratijos plėtojimo srityje¹².

JAV valstybės sekretorės Madeleine Albright „užuojautos neišsipildžiusioms viltims“ vizitas į Vilnių, kaip ir į kai kurias kitas Vidurio ir Rytų Europos valstybes, kurios nebuvo pakviestos deryboms dėl narystės, įvykęs iškart po NATO viršūnių susitikimo Madride, rodo, kad JAV lieka suinteresuotos Baltijos šalių saugumu ir stabilumu Baltijos jūros regione. M. Albright susitikimai su Lietuvos Prezidentu ir su trijų Baltijos valstybių užsienio reikalų ministrais suteikia vilčių, kad JAV ir Baltijos valstybių Partnerystės chartija, nors ir nesuteikia jokių saugumo garantijų, yra ne vien tik deklaratyvus pobūdžio. M. Albright išreikštą pageidavimą, kad naujos NATO narės turi būti ne vien tik saugumo vartotojos, reikia suprasti kaip teiginį, kad Baltijos šalims, siekiant narystės aljanse, dar reikės atlikti nemažą namų darbų¹³. Kokio pobūdžio ir apimties jis turėtų būti, kiek tai pareikalaus laiko ir finansinių išteklių, tikriausiai priklausys nuo tarptautinės situacijos bei NATO šalių ir Rusijos santykių.

2. Tarpvyriausybėnė konferencija ir Amsterdamas: plėtimosi problemos

Vykstant Tarpvyriausybėnei konferencijai (TVK), kuri rengė Europos Sąjungos vidaus reformų bei jos plėtimo projektus, daugelyje Europos valstybių buvo surengtos tarptautinės konferencijos, seminarai, politikos mokslų leidiniuose ir žurnaluose pasirodė nemažai straipsnių ir studijų šiais klausimais¹⁴. Nemažai dėmesio visuomenės

nuomonės apklausai apie Europos Sąjungą ir jos išsiplėtimo klausimams skyrė ir „Vidurio ir Rytų Europos barometras“¹⁵.

Ir TVK, ir Amsterdame vykusio ES Tarybos susitikimo metu pagrindinės diskusijos vyko dėl ekonominės ir valiutų sąjungos, bendrosios užsienio ir saugumo politikos (ES II ramstis), plėtros ir užimtumo problemų sprendimo bei Šengeno protokolo įgyvendinimo. Sprendimus daugeliu klausimų būtų galima vertinti kaip dalinius, išskyrus tuos, kurie įgalino baigti Maastrichto sutartyje numatytus darbus. Reikia pripažinti, kad Amsterdamo sutartis ir jos protokolas nepriylgsta Maastrichto sutarties svarbai dėl Europos Sąjungos pertvarkos ir plėtros perspektyvų. Gana rezervuoti TVK rezultatus vertino ir Europos politikos tyrimo centro direktorius Peteris Ludlow. Paskaitoje, perskaitytoje ne ES šalių ambasadoriams, praėjus dviems dienoms po Amsterdamo susitikimo, jis pareiškė, kad nedaug kas buvo atlikta tokiose srityse kaip institucinė reforma bei plėtros ir užimtumo klausimai. Prie sėkmingiau spęstų klausimų P. Ludlow priskyrė pažangą, pasiektą bendrosios užsienio ir saugumo politikos koordinavimo srityje. Tačiau įvertinus ir spaudos, ir kai kurių politikų komentarus šiuo klausimu, galima suabejoti pasiektos pažangos svarba ir įtaka tolesnei bendrai ir koordinuotai ES užsienio ir saugumo politikai.

Baltijos valstybes, be abejonės, labiausiai domino Amsterdamo sprendimai dėl Europos Sąjungos plėtimosi. Šiais klausimais, kaip žinoma, yra priimtas ES Sutarties protokolas dėl institucijų reformų, atsižvelgus į ES išsiplėtimo perspektyvą. Jame aiškiai pasakyta, kad Europos Sąjungą artimiausioje ateityje numatoma plėsti ne daugiau kaip iki 20 narių. Tiesa, ES Prezidentūros išvadose taip pat sakoma, kad Europos Sąjungos plėtimosi procesas bus tęsiamas. Tačiau klausimas, su keliomis šalimis-kandidatėmis bus pradėtos derybos dėl priėmimo, liko neišspręstas. Sprendimas šiuo klausimu, įvertinus ES Komisijos nuomonę, bus priimtas gruodžio mėnesį Liuksemburge. ES Komisijos pranešimas apie sąjungos plėtrą „Darbotvarkė 2000: už stipresnę ir didesnę Europą“, pristatytas Europos parlamentui Strasbūre 1997 m. liepos 16 d.¹⁶, laikinai sugrupavo šalis-kandidates į dvi grupes: tas, kurias siūloma pakviesti deryboms dėl stojimo į Sąjungą, ir tas, kurios dar turėtų atlikti namų darbus, kad būtų pakviestos į derybas ateityje. Iš Baltijos šalių tarp šešių „išrinktųjų“ atsirado Estija. Tai, be abejonės, sukėlė nusivylimą ir nepasitenkinimą Latvijoje ir Lietuvoje.

Atmetus emocijas ir kai kurių politikų griežtokus pareiškimus dėl nepakankamai objektyvaus likusių dviejų Baltijos šalių (Latvijos, Lietuvos) įvertinimo, klausimą dėl ES Komisijos nuomonės ir pasiūlymų galima būtų formuluoti taip: ar medžiaga ir statistiniai duomenys, kuriais vadovavosi komisija vertindama šalių-kandidatų pasirengimą deryboms, visiškai atitinka realią padėtį jose ir ar skirtumai tarp jų yra tokie dideli, kad neleidžia likusioms šalims-kandidatėms pradėti derybų dėl stojimo į Europos Sąjungą.

Praėjus penkioms dienoms po ES Komisijos nuomonės paskelbimo, Lietuvos Respublikos Vyriausybė pateikė ES šalių užsienio reikalų ministrams preliminarų šios nuomonės ir išvadų vertinimą. Pažymėdama didžiulį ES Komisijos atliktą darbą ir palankiai vertindama jos pareikštą nuomonę apie tai, kad Lietuva: a) atitinka narystei keliamus politinio stabilumo, demokratijos, žmogaus ir mažumų teisių apsaugos kriterijus ir b) pasiekė gerų rezultatų, vykdam ekonominę reformą ir teisės harmonizavimą, Lietuvos Vyriausybė vis tik negali sutikti su galutine išvada, kad Lietuva dar neatitinka derybų dėl narystės pradžia keliamų reikalavimų. Lietuvos Vyriausybė preliminarus vertinimo priede nurodė kai kuriuos ES Komisijos nuomonės netikslumus (pvz., gyventojų skaičius kaime — 56%, metinis tiesioginių užsienio investicijų dalies BVP augimas — apie 1% ir kt.) ir informavo ją bei ES šalis-nares, kad ji iki Liuksemburgo susitikimo pateiks visą informaciją apie šalies ekonominę ir politinę padėtį bei priimtus ir veikiančius teisės aktus, susijusius su stojimo į Europos Sąjungą keliamais reikalavimais. Galima tikėtis, kad panašiai elgsis ir kitos valstybės, kurios bandys pakliūti į išplėtimo startui pradėtą rengti Europos Sąjungos traukinį. Apie tokios kampanijos pradžią byloja Vakarų Europos spaudoje pasirodę straipsniai apie Lietuvą¹⁷. ES Komisijos nuomonė, kad ji ateityje rengiasi periodiškai peržiūrėti likusių už šalių-kandidatų pasirengimą narystei ir galės rekomenduoti jas taip pat pradėti derybas, vargu ar sustabdys šį procesą antroje 1997 metų pusėje. 1997 m. rugpjūčio mėnesį Lietuvos Vyriausybė parengė išsamų atsakymą apie ES Komisijos nuomonę dėl Lietuvos pasirengimo deryboms, kuri rugsėjo–spalio mėnesiais buvo pristatyta ES valstybių vyriausybėms¹⁸.

3. Nuo Amsterdamo iki Liuksemburgo: Lietuvos strategijos klausimų

Žinant, kad šiuo metu Prancūzija ir Italija (gal kiek mažiau Graikija, Ispanija ir Portugalija), taip pat Šiaurės valstybės (išskyrus Suomiją) ir Austrija laikosi pozicijos, jog derybos turėtų prasidėti su visomis šalimis-kandidatėmis arba bent su kiek įmanoma didesniu jų skaičiumi, o jų diferenciacija vykti derybų eigoje, galima buvo tikėtis, kad iki Liuksemburgo susitikimo gruodžio mėnesį vyks gana aktyvi šalių-kandidatų, su kuriomis nesiūloma pradėti derybas, lobistinė veikla ES valstybėse bei savo šalyse, norint pasiekti sau palankių rezultatų¹⁹. Be abejonės, šios veiklos metu šalys stengsis parodyti savo teigiamus bruožus ir kuo mažiau kalbėti apie trūkumus.

Lietuvos Europos reikalų ministerija 1997 m. rugsėjo mėnesį organizavo tarptautinę konferenciją *Lietuva į Europos Sąjungą*, kurioje dalyvavo nemažai Europos Sąjungos šalių parlamentarų ir visuomenės atstovų. Joje buvo kalbama apie Lietuvos pasirengimą pradėti realias derybas dėl stojimo į šią organizaciją jau 1998 m. pradžioje. Lietuvos atstovams taip pat pavyko parengti daugelio buvusių žymių Europos politikų, vyriausybių vadovų, ministrų bei dabartinių Europos Parlamento narių ir pasaulyje pripažintų meno įžymybių Kreipimąsi *Už vieningą ir nedalomą Europą*, kuris buvo paskelbtas 1997 m. lapkričio mėn. įtakinguose Vakarų Europos spaudos leidiniuose²⁰. Aktyvią lobistinę veiklą antroje 1997 m. pusėje, supažindindami ES valstybių vyriausybes su Lietuvoje vykstančiomis reformomis ir pasiekimais ekonomikos srityje, vykdė Užsienio ir Europos reikalų ministrai Algirdas Saudargas ir Laima Andrikenė, Pasirengimo deryboms dėl narystės Europos Sąjungoje delegacijos vadovas Gediminas Šerkšnys.

Lietuvos ryžto palaikyti gerus santykius su kaimyninėmis valstybėmis bei Lietuvos ir Lenkijos bendradarbiavimo pavyzdys gali būti 1997 m. rugsėjo 5–6 dienomis Vilniuje surengta Lietuvos ir Lenkijos prezidentų globojama tarptautinė konferencija *Tautų sambūvis ir geri kaimynų santykiai — saugumo ir stabilumo Europoje garantas*. Joje, be 11 Vidurio ir Rytų Europos valstybių vadovų ir Rusijos Federacijos Ministro pirmininko, dalyvavo Europos Tarybos (ET), Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (ESBO) prezidentai, garsūs visuomenės ir politikos veikėjai. Vilniaus konferencijai sveikini-mo laiškus atsiuntė JAV Prezidentas Billas Clintonas, Prancūzijos ir Vokietijos prezidentai, ES Komisijos Prezidentas Jacquesas Santer.

Vienas iš konferencijos posėdžių buvo skirtas tarptautinių institucijų bei organizacijų vaidmeniui, formuojant Europos saugumą ir stabilumą. Daugelis kalbėjusiųjų pabrėžė, kad, norint užtikrinti saugią ir taikią XXI amžiaus Europą, reikia siekti, kad nebūtų sukurtos naujos padalijimo linijos bei nestabilumo zonos. Tačiau, stebint šiuo metu Europoje vykstančius politinius procesus, tarp jų ir Europos Sąjungos plėtimąsi, negalima tvirtinti, kad to tikrai pavyks išvengti.

Norėdamos integruotis į Europos Sąjungą, Baltijos šalys turėtų dėti daugiau pastangų plėtoti tarpusavio bendradarbiavimą, bent jau ekonomikos srityje. Tačiau, antra vertus, integracija į Europos Sąjungą yra savotiškos lenktynės ir, norima to ar ne, Baltijos šalys jose yra varžovės. ES Komisija Baltijos šalims siūlo individualias lenktynes, nors visiems gerai žinoma, kad komandinėse lenktynėse, kai komandą sudaro du ar trys panašaus pajėgumo dalyviai ir neįvyksta kokių nors didesnių sutrikimų, judama greičiau. Kalbant konkrečiau, o ne palyginimais, galima sakyti, kad bendra Baltijos valstybių ekonominė erdvė, muitų sąjunga, suderintos šiuolaikinės transporto magistralės bei vieninga užsienio ir saugumo politika būtų patrauklesnės ES valstybėms negu ryškėjantys jų skirtumai. Tai, be jokios abejonės, sukeltų papildomų sunkumų Baltijos šalių bendradarbiavimui, kuris, nepaisant visų Lietuvos ir užsienio politologų bei politikų praktiškų ir teorinių patarimų, kad glaudesnis bendradarbiavimas bus naudingas jų ekonomikai ir saugumui, šiandien, ypač ekonomikos srityje, yra silpnas²¹. Nagrinėti priežastis nėra šio darbo tikslas, be to, tai platesnė tema, jau dabar susilaukianti vis didėjančio politikų ir tyrinėtojų dėmesio²².

Pirmojoje 1997 m. pusėje Estijoje ir Latvijoje pasigirdo kaltinimų, kad Lietuvos suartėjimas su Lenkija tam tikra prasme trukdo glaudesniai Baltijos šalių bendradarbiavimui²³. Tačiau reikia pažymėti, kad aktyvesnis Lietuvos ir Lenkijos bendradarbiavimas prasidėjo tik 1997 metų pradžioje, tuo tarpu apie glaudesnę Baltijos valstybių bendradarbiavimą kalbama jau nuo 1991 metų. Be to, reikia įvertinti ir tai, kad valstybės greta geopolitinės orientacijos turi ir geopolitinę gravitaciją, atsirandančią ilgainiui, ir, nepaisant jos teigiamų ir neigiamų aspektų, įtakojančią jų užsienio politiką²⁴. Labai gerai žinoma Estijos geopolitinės gravitacijos kryptis ir jos glaudūs ekonominiai bei politiniai ryšiai su Suomija, kurie sėkmingai plėtojami iškart po nepriklausomybės atkūrimo. Tokie ryšiai, kaip Lietuvos su Lenkija arba Estijos su Suomija, jei yra bendrų interesų ir politinės valios, neturėtų trukdyti Baltijos šalims bendradarbiauti. Be to, nepaisant kai kurių

laikinių geopolitinių sunkumų, aktyvus Lietuvos ir Lenkijos bendradarbiavimas gali sustiprinti ir Lietuvos, ir rytinio Baltijos jūros regiono stabilumą ir saugumą²⁵.

Liuksemburge įvyksiantis Europos Tarybos posėdis gali priimti sprendimus, kurie skirsis nuo ES Komisijos rekomendacijų, tačiau valstybėms-kandidatėms, tarp jų ir Lietuvai, per daug vilčių dėti į tai nereikėtų. Didesnė tikimybė yra sulaukti kokio nors „paguodžiančio“ sprendimo, tokio, kaip „Europos konferencija“, kuris per daug nenuviltų valstybių, nepakviestų aktyviai įsijungti į pirmąjį plėtimosi etapą. Tai pirmiausia susiję su tuo, kad beveik iki pat Liuksemburgo susitikimo išliko neaiški Vokietijos pozicija, turinti didelės įtakos Beneliukso, taip pat kai kurioms kitoms ES valstybėms, priimant sprendimą su kiek šalių-kandidatų pradėti ir kaip vesti derybas²⁶. Tiesa, likus kiek daugiau negu savaitei iki Liuksemburgo susitikimo, Europos Parlamentas beveik 90% balsų pritarė bendram derybų startui su visomis šalimis-kandidatėmis, tačiau vargu ar ši rekomendacija turės kiek didesnės įtakos Europos Viršūnių tarybos sprendimams 1997 m. gruodžio 12 d.²⁷.

4. Europos Sąjunga ir Baltijos šalių saugumas

Jau buvo minėta, kad Amsterdame buvo svarstomi bendros užsienio ir saugumo politikos klausimai. Apie Europos Sąjungos vaidmenį tarptautiniuose reikaluose ir bendrąją užsienio bei saugumo politiką, vykdytą 1996 m., galima rasti ES Komisijos raporte, pateikta me Europos Parlamentui²⁸. Baltijos šalys, kaip valstybės, pasirašiusios Europos (Asociacijos) sutartį, tam tikra prasme dalyvauja pateikiant ES šalių požiūrį į įvykius tarptautiniuose santykiuose ar atskirose valstybėse, prisijungdamos prie ES šalių deklaracijų ir pareiškimų. Tikėtina, kad Europos Sąjunga neliktų abejinga, jei iškiltų koks nors pavojus ir Baltijos šalių saugumui. Tuo labiau, kad daugelis Europos Sąjungos šalių yra ir NATO narės. Tačiau šiuo atveju kalbama ne apie kokias nors krizines situacijas ar kitų šalių reakciją į jas, bet apie ilgalaikį Baltijos šalių saugumą ir stabilumą šiame regione ir visoje Europoje, kuris preventyviai padėtų išvengti tokių situacijų atsiradimo.

Istorinė patirtis rodo, kad pavojus atsirasti nestabilumui tarptautinėje sistemoje arba atskiruose jos regionuose dažniausiai kyla, kai jie būna transformacijos būsenoje²⁹. Kitas faktorius, keliantis pavojų stabilumui bei kaimyninių valstybių saugumui, gali būti nedemokrati-

nių, autokratiinių valdymo formų kai kuriose iš jų susikūrimas³⁰. Toks procesas šiuo metu yra stebimas kaimyninėje Lietuvai ir Latvijai Baltarusijoje. Todėl Lietuvos ir Lenkijos prezidentų sprendimas pakviesti į Vilniaus konferenciją Baltarusijos prezidentą Aleksandrą Lukašenką sukėlė nemažai ginčų ir tarp atskirų politikų, ir tarp žiniasklaidos atstovų. Tačiau konferencijos dalyvių kalbos ir dvišaliai susitikimai parodė, kad Baltarusijos atstovų dalyvavimas konferencijoje, nepaisant paties Baltarusijos Prezidento A. Lukašenos bei kai kurių kitų jos atstovų propagandinių kalbų, buvo naudingas, nes suteikė konferencijos dalyviams galimybę išsakyti savo požiūrį apie politinius procesus, vykstančius šioje šalyje, įvertinti šios šalies autoritarinio režimo pavojų, keliamą kaimyninėms valstybėms.

Baltijos valstybių saugumo problemos jau buvo gana plačiai nagrinėjamos 1994 metų pabaigoje Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto organizuotame seminare *Tarptautinis saugumas ir Baltijos valstybių bendradarbiavimas*³¹. Tiesa, šiame seminare daugiausia buvo kalbama apie transatlantinę saugumo architektūrą ir Baltijos valstybių integravimosi į NATO problemas. Kai kurių Vakarų politikų, pasisakančių prieš Baltijos valstybių narystę NATO, argumentas, kad jos yra neapginamos, lengvai sukritikuojamas, kadangi ir NATO, ir Europos Sąjungos šalių vadovai pasisako už vieningą ir nedalomą Europą³². Be to, NATO įkūrimo, 1949 m. Vašingtono sutartyje rašoma, kad ši organizacija yra atvira visoms, demokratijos bei rinkos ekonomikos principų besilaikančioms valstybėms.

Visų šalių, siekiančių narystės Europos Sąjungoje, matyt, tikslai tie patys: (a) sutvirtinti demokratiją, (b) pakelti jos gyventojų gerovę ir (c) padidinti saugumą. Be to, jos, be abejonės, nori aktyviau dalyvauti, tvarkant bendrus Europos reikalus ir padidinti savo reikšmę santykiuose su kaimynais. Analogiškų ar panašių tikslų, reikia tikėtis, siekia ir Europos Sąjunga, priimdama naujus narius į savo bendriją. Trumpiau tariant, Europos Sąjunga tikisi, kad valstybės-kandidatės kels jai mažiau problemų, būdamos pilnateisėmis narėmis, negu nebūdamos jomis³³. Tai, savo ruožtu, kartu suteiktų joms ir tam tikras, vadinamąsias „minkštas“ saugumo garantijas (*soft security*)³⁴.

Narystė Šiaurės Atlanto gynybiniame aljanse yra labiau susijusi su valstybių išoriniu saugumu, o mūsų nagrinėjamu klausimu reikia plačiau apžvelgti ir vidaus saugumo problemas. Kaip jau minėjome, valstybių stojimo į Europos Sąjungą pagrindinis tikslas yra demokratija, gerovė ir saugumas. Jei dar pridursime, kad demokratija ir gerovė

yra vieni iš svarbiausių valstybės vidaus saugumo komponentų, tai galime drąsiai tvirtinti, kad narystė Europos Sąjungoje, nepaisant to, ar valstybė yra NATO narė ar ne, visų pirma, gerokai padidina jos vidinį saugumą. Tai gali būti pasiekta per ekonominius, teisinius ir mokslinius saitų bei kultūrinį bendradarbiavimą. Spartesnis ekonomikos vystymasis, be abejonės, sumažintų ir visuomenės socialinius prieštaravimus. Apie Lietuvos įsijungimo į Europos Sąjungą naudą argumentuotai yra įrodinėjama L. Andrikienės, A. Stančiko ir K. Manioko straipsnyje, pasirodžiusiame periodinėje spaudoje lapkričio mėnesį³⁵. Kalbant apie valstybės vidinį saugumą, jame, tarp kitų argumentų, taip pat sakoma, kad narystė Europos Sąjungoje: „<...> turėtų mažinti socialinius prieštaravimus, <...> konsoliduotų demokratiją, <...> geriau apsaugotų ir nuo pačios valstybės, kuri kartais pati ima grėsti piliečių saugumui, <...> pareigūnai būtų priversti perimti pagarbą žmogui ir bešališkumu paremtas senų Europos demokratijų valdymo tradicijas“. Tiesa, greta vidinio valstybės saugumo dar yra ir išorinis. Jis yra labiau susijęs su valstybės gynybine galia ir galimybe kiek įmanoma būti efektyvesnės gynybinės sąjungos nare³⁶. Tai ypač aktualu mažoms valstybėms, tokioms, kokios yra Baltijos šalys³⁷. Šiandien teigti, kad Baltijos valstybės gali jaustis pakankamai saugios nuo išorinių potencialių pavojų, būtų per daug rizikinga. Mažai ką joms padėtų ir tarpusavio gynybinio aljanso sudarymas. Apie tai byloja ir istorinė patirtis³⁸. Greta jau minėtos Baltarusijos ir jos karinio potencialo, šalia Lietuvos ir Lenkijos yra Rusijos Federacijos Kaliningrado sritis. Joje dislokuotas kariuomenės ir ginkluotės dydis daugelį kartų viršija visų Baltijos valstybių karinę galią kartu paėmus³⁹. Galima abejoti lenkų savaitraštyje *Czas* pateiktais skaičiais (150–200 tūkstančių kareivių), tačiau reikia sutikti su mintimi, kad Kaliningradas gali būti panaudotas tam tikslui, kad „Pralaimėjusi mūšį dėl Lenkijos, Vengrijos ir Čekijos priėmimo į NATO, Rusija ryžtingai sieks išsaugoti paskutinį savo bastioną — Baltijos šalis“⁴⁰. Tačiau tuo pat metu Rusijos priešinimasis Baltijos šalių integracijai į transatlantines saugumo struktūras kartu yra, kaip teigia buvęs Švedijos Ministras pirmininkas Carlos Bildtas, ir patikimas indikatorius Vakarų šalims apie tikruosius Rusijos siekius Baltijos jūros regione⁴¹. Čia taip pat reikia paminėti ir pavojų dėl per didelės ekonominės priklausomybės nuo vienos valstybės ar jų sąjungos, ypač jei joje nėra įtvirtinti demokratijos principai ir rinkos ekonomika. Narystė Europos Sąjungoje žymiai sumažintų tokios priklausomybės pavojingumą.

Išvados

Šiuo metu ir, matyt, artimiausioje ateityje išorinės grėsmės Baltijos šalių saugumui ir nepriklausomybei, galima sakyti, nėra. Tačiau tolesnėje perspektyvoje, ir daugelis kitų Europos valstybių, ir Baltijos šalys turbūt negali tvirtinti, kad negali iškilti grėsmė jų saugumui. Todėl siekis sumažinti iki minimumo tokios grėsmės atsiradimo galimybę yra visiškai suprantamas ir pateisinamas. Ar gali narystė Europos Sąjungoje arba derybų dėl narystės pradžia padėti siekti šio tikslo? Reikia manyti, kad taip. Pirmiausia, narystė Europos Sąjungoje arba net sėkminga derybų dėl narystės eiga išplėstų ekonominius ir politinius ryšius su ES šalimis. Tai leistų Baltijos valstybėms be padidintos rizikos plėtoti ir Rytų rinką. Antra, platesni ekonominiai ir politiniai ryšiai su Vakarų šalimis, o tuo labiau narystė Europos Sąjungoje, suteiktų vadinamąsias „minkšto“ saugumo (*soft security*) garantijas. Ir trečia, sparčiau besivystanti ekonomika įgalintų valstybę daugiau lėšų skirti socialinėms reikmėms ir krašto saugumo sistemai kurti, kas savo ruožtu padidintų vidinį šalies saugumą, o ateityje ir stojimo į NATO galimybes.

Derybų dėl narystės pradžios datos atitolinimas, o tuo labiau toloma narystės perspektyva gali turėti neigiamą poveikį ne tik išoriniam, bet ir vidiniam Baltijos šalių saugumui. Tai pirmiausia gali sukelti gyventojų nusivylimą vykstančiomis reformomis, o tuo pačiu ir jaunų bei nelabai tvirtų demokratijos institucijų efektyvumu, sudaryti prielaidas sustiprėti tvirtos rankos šalininkų pozicijoms. Jei šios politinio vystymosi tendencijos įgytų kiek platesnį mastą, jos, be abejonės, turėtų įtakos ir valstybių ekonominių santykių plėtrai su Europos Sąjungos valstybėmis, skatintų jas vykdyti labiau nacionalistinę, nepriklausomą užsienio politiką. Visi šie faktoriai gali turėti neigiamos įtakos ne tik pačioms Baltijos valstybėms ir jų saugumui, bet ir stabilumui ne tik Baltijos jūros regione bet ir visoje Europoje.

PASTABOS IR NUORODOS

¹ Buzan B. *People, States and Fear*. — 2nd ed. — Worcester: Harvester Wheatsheaf, 1991. — P. 60.

² Ibid. — P. 98.

³ Vayrynen R. *Small States in the New European Context* // Bauwens W. et al. (eds.). *Small States and the Security Challenge in the New Europe*. — London: Brassey's, 1996.

⁴ Lejiņš A. and Ozoliņa Ž. (eds.) *Small States in Turbulent Environment: The Baltic Perspective*. — Riga: Institute of International Affairs, 1997. — P. 37.

⁵ Apie tai kalbėjo Lietuvos užsienio reikalų ministras Algirdas Saudargas savo paskaitoje *Lietuvos kelias į Europinės ir Transatlantinės struktūras*, skaitytoje 1997 m. vasario 3 d. Danijos užsienio reikalų institute.

⁶ *Action programme of the government of the Republic of Lithuania for 1997–2000*. — Vilnius: Office of the Prime Minister of the Republic of Lithuania, 1997. — P. 9.

⁷ Grobel O. and Lejiņš A. (eds.) *The Baltic Dimension of European Integration* (conference proceedings) — Riga: LIIA, IEWS, Royal Danish Embassy, 1996. — P. 32.

⁸ Ibid. — P. 14.

⁹ Ibid. — P. 23.

¹⁰ Asmus R. D., Nurick R. C. *NATO enlargement and the Baltic States // Survival*. — 1996. — Vol. 38. — No. 2. — P. 121–142; Asmus R.D., Larrabec F.S. *NATO and the Have-Nots, Reassurance after Enlargement // Foreign Affairs*. — 1996. — Nov./Dec. — P. 13–21.

¹¹ Kocher S. A. *The Baltic States in the European Security Framework // Bulletin of the Atlantic Council*. — June 27, 1997. — Vol. VIII. — No. 6. — P. 1–6.

¹² *NATO Review: Summit Edition*. — 1997. — Vol. 45. — No. 4. — July–August.

¹³ Žr.: Račas A., Dapkus L. *Europa negali būti saugi, kol nesaugios Baltijos šalys // Lietuvos rytas*. — 1997. — Liepos 14. — P. 1.

¹⁴ *Lietuvos integracijos į Europos Sąjungą strategija: [Tarptautinės konferencijos medžiaga]*. — Kaunas, 1997; Weidenfeld W. (ed.). *Central and Eastern Europe in the Way into European Union*. — Gutersloh: Bertelsmann Foundation Publishers, 1996.

¹⁵ *Vidurio ir Rytų Europos barometras*. — Vilnius: GULLAP, Baltijos tyrimai, 1996. — No. 7.

¹⁶ *Agenda 2000: For a Stronger and Wider Union* (a Commission DOC/97/8). — http://europa.eu.int/comm/agenda2000/rapid/over_en.htm

¹⁷ Apie Lietuvos pasiekimus vykdančioms ekonomines reformas buvo rašoma *Financial Times*. — 1997. — July 18; July 19–20; July 23; Račas A., Urmonaitė E. *Gera nuomonė apie Lietuvą — nepigi // Lietuvos rytas*. — 1997. — Spalio 28. — P. 2.

¹⁸ *Comments on the Commission's Opinion on Lithuania's Application for Membership of the European Union*. — Vilnius: Ministry of Foreign Affairs. Republic of Lithuania, 1997. — August 25.

¹⁹ Pvz., 1997 m. liepos 16 d. įvyko Lietuvos Ministro Pirmininko G. Vagnoriaus susitikimas su Europos Sąjungos šalių ambasadoriais, nereziduojančiais Vilniuje.

²⁰ Žr.: *Lietuvos žinios*. — 1997. — Lapkričio 29. — P. 2.

²¹ Apie Baltijos šalių ir Baltijos jūros regiono valstybių bendradarbiavimą žr.: Ch. Wellmann (ed.). *The Baltic Sea Region: Conflict or Cooperation?* [Proceedings of the TAPRI PEK workshop, Kiel, Dec. 6–8, 1991]. — Munster and Hamburg: Lit, 1992; Jervell S., Kukk M., Joenniemi P. (eds.). *The Baltic Sea Area: A region in the Making*. — Oslo: Europa-Programmet, 1992; Joenniemi P. and Prikulis J.

(eds.). *The foreign policies of the Baltic countries: Basic issues*. — Riga: Rigas Parautipografija, 1994; *Tarptautinis saugumas ir Baltijos valstybių bendradarbiavimas*: [VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto seminaras, Vilnius, 1994 m. lapkričio 5 d.]. — *Politologija*. — 1995. — Nr. 1 (6); Joenniemi P., Stalvant C.-E. (eds.). — *Baltic Sea Politics: Achievements and Challenges*. — Stockholm: Nordic Council, 1995; Lejiņš A. and Ozoliņa Ž. (eds.). *Small States in a Turbulent Environment: The Baltic Perspective*. — Riga: Latvian Institute of International Affairs, 1997.

²² Apsalons E. *Baltic Cooperation and Integration: The Baltic Community* / Lejiņš A., Bleiere D., eds. — *The Baltic States: Search for Security*. — Riga: Latvian Institute of International Affairs, 1996. — P. 202; Lejiņš A. *The Quest for Baltic Unity: Chimera or Reality?* // Lejiņš A., Ozoliņa Ž., eds. — *Small States in a Turbulent Environment: The Baltic Perspective*. — Riga: Latvian Institute of International Affairs, 1997. — P. 147.

²³ Apie tai buvo rašyta: *Eesti Ekspress*. — 1997. — Gegužės 2; *Postimees*. — 1997. — Birželio 17.

²⁴ Lopata R., Žalys V. *Lietuvos geopolitinis kodas* // *Politologija*. — 1995. — Nr. 1 (6). — P. 14.

²⁵ Šis klausimas gana plačiai nagrinėjamas W.Zajaczkowski'o darbe *Lenkijos ir Lietuvos santykiai: geopolitikos kompleksiskumai*: Zajaczkowski W. *Polish-Lithuanian Relations: The Complexities of Geopolitics* // *Chaillot Papers*. — Paris: Institute for Security Studies, WEU, 1997. — No. 26. — P. 26–42.

²⁶ Andrikienė L. *Aš jus myliu, bet jūs apie tai niekam nesakykite* // *Lietuvos aidas*. — 1997. — Spalio 29. — P. 4–5.

²⁷ *BNS*. — 1997. — Gruodžio 4.

²⁸ *General Report on the Activities of the European Union for 1996*. — Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1997. — P. 255–267.

²⁹ Rourke J.T. *International Politics on the World Stage*. — 2nd ed. — Guilford: The Dushkin Publishing Group Inc., 1989. — P. 65.

³⁰ *Ibid.* — P. 113; Hermann Ch.F. *Political Opposition as Potential Agents of Foreign Policy Change: Developing a Theory*: Paper presented to the International Studies Association. — Washington, D.C., 1987. — April.

³¹ Žr.: *Politologija*. — 1995. — Nr. 1 (6). — P. 83–123.

³² *NATO Review*. — 1996. — Vol. 44. — No 5. — P. 21.

³³ Toks požiūris buvo išdėstytas E. Kūrio pranešime *Relations between the Baltic States and the European Union: Interests, Strategies and Expectations (a View from Lithuania)*, kuris buvo padarytas seminare *The European Union and the Baltic States: Visions, Interests and Strategies for the Baltic Sea Region*, vykusiame Europos politikos institute 1997 m. birželio 25 d. Bonoje.

³⁴ Stranga A. *The Baltic States in the European Security Architecture* // Lejiņš A., Ozoliņa Ž. (eds.). *Small States in a Turbulent Environment: The Baltic Perspective*. — Riga: Latvian Institute of International Affairs, 1997. — P. 34; Grabbe H., Hughes K. *Eastward Enlargement of the European Union*. — London: Royal Institute of International Affairs, 1997. — P. 55.

³⁵ Andrikienė L., Stančikas A., Maniokas K. *Lietuvos įsijungimo į Europos Sąjungą nauda* // *Lietuvos aidas*. — 1997. — Lapkričio 29. — P. 5.

³⁶ Nekrašas E. *Lithuania's Security Concerns and Responses* // Lejiņš A.,

Bleiere D. (eds.). *The Baltic States: Search for Security*. — Riga: Latvian Institute of International Affairs, 1996. — P. 58.

³⁷ Bajarūnas E. *Lithuania's security dilemma* // Chaillot Papers. — Paris: Institute for Security Studies, WEU, 1995. — P. 9–36.

³⁸ Stranga A. *Baltijos šalių aljansas negarantuos saugumo* // Respublika. — 1997. — Lapkričio 28. — P. 22.

³⁹ Apie ginkluotės dydį Kaliningrado srityje rašo lenkų savaitraštis *Czas*: *Czas*. — 1997. — Nr. 41.

⁴⁰ BNS. — 1997. — Spalio 26.

⁴¹ Bildt C. *The Baltic Litmus Test* // Foreign Affairs. — 1994. — September / October — Vol. 73. — No. 5.

Summary

ENLARGEMENT OF THE EUROPEAN UNION AND SECURITY OF THE BALTIC STATES

In the article, the author notes that issues of security and stability seem to be the most difficult to solve throughout the history of international relations. While examining the problems of external security of the Baltic states, it is necessary to take into account not only the search for their solution within the framework of relations with the neighboring states, European and Euro-Atlantic organizations, but also the impact of decisions made by the above mentioned organizations on the internal security of these states.

In the analysis of the outcomes of the NATO Madrid Summit, which decided to enlarge the Alliance, a comparison of two studies about the possibility of the Baltic States to join NATO, performed by the Atlantic Council and Rand Corporation, is presented. It is shown that there are different approaches on how to provide security for the Baltic States and stability in the Baltic region. It is stressed that the Summit of heads of NATO states in Madrid lacked determination to name clearly the Baltic States as future members of NATO. Nevertheless, it is possible to notice some positive points in the Madrid declaration. In this document the Baltic States are presented as the states of the Baltic region that are seeking NATO membership. The US State Secretary Ms. Madeleine Albright's remark, made during her visit in Vilnius after the Madrid Summit that new NATO members must not only be security consumers, ought to be perceived as a suggestion that, before becoming full-fledged members, the Baltic States still have much to do in the sphere of defense at home.

Analyzing the outcomes of Intergovernmental Conference which was concluded in Amsterdam, one can state that solutions on many issues, which were discussed during the conference, can be considered as partial, except those which enabled to complete the works envisaged in the Maastricht Agreement. The article presents different evaluation of the progress in coordination of joint foreign and security policy of the European Union.

Commission's *avis* on Lithuania and other Baltic states' application for membership of the European Union and its influence on further political development in the above mentioned states are discussed in the article, as well as the

Lithuanian Government's position on the Commission's opinion. Pointing out the enormous work performed by the Commission and agreeing with the majority of assessments concerning the progress achieved by Lithuania in meeting the Copenhagen Council criteria for future membership, the Lithuanian Government however cannot agree with the final conclusion that Lithuania does not yet meet the requirements to start accession negotiations.

The article also discusses Lithuanian strategy and the conduct of the states, which were not qualified by the Commission to start negotiations in 1998, during the second half of 1997, till the Luxembourg Council. It is mentioned that one can anticipate rather intensive lobbying activities by them in the Union member states. One can like it or not but integration into the European Union is an individual race or even contest and all applicant countries are involved in it. In this context, the narrow possibility to enhance the Baltic States' cooperation is also discussed.

The Baltic States' security issues are discussed to the extent relevant to the EU enlargement. It is stated that the European Union would not stay aside in case the independence of the Baltic States is endangered. However the Baltic States strive for a long term security and stability in the Baltic region, which could prevent any possibility of danger to their independence.

All states which are aspiring to the European Union membership, apparently, have the same objectives: first, to consolidate their democracy, second, to enhance their well-being, and third, to increase their security. Expectations of the European Union from the new members can also be presented along the same lines: spread of democracy, expansion of the market and possibilities for investments, enhancement of security, and avoidance of economic and social instability. The comparison of these two objectives allows to draw a conclusion that the European Union will have less problems related to the above mentioned issues by allowing new members to join the Union rather than leaving them outside.

Today and perhaps in the nearest future no real threat exists for the security and independence of the Baltic States. But in the longer term perspective, no one can claim that such danger will not arise to some European and the Baltic states. One of the means minimizing such possibility is the European Union or, at least, the start of accession negotiations. In concluding thoughts it is stated: *first*, membership of the European Union or a successful start of accession negotiations would broaden political and economic relations with the EU Member States, *second*, broader political and economic relations with Western countries or even more full-fledged membership of the Union should provide the so called *soft security* guarantees, and *third*, more successful economic development would allow the Baltic States to allocate more financial resources for social and defense purposes, which in its own turn would enhance the internal security and the enhance the possibility to join NATO in future.